

УДК 811.161.2'373

І. С. Лоцинова

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ НЕОЛОГІЗМИ В ІДІОСТИЛІ ВІКТОРА КОРЖА

Стаття присвячена з'ясуванню семантики та особливостей функціонування окказіональних лексем, дослідженню ролі неолексем у формуванні письменницького ідіостилю В. Коржа.

Ключові слова: окказіоналізм, індивідуально-авторська лексема, новація, мовотворчість, ідіостиль.

Статья посвящена выяснению семантики и особенностей функционирования окказиональных лексем, исследованию роли неолексем в формировании авторского идиостиля.

Ключевые слова: окказионализм, индивидуально-авторская лексема, новация, речетворчество, идиостиль.

Modern linguistics is characterized by some reorientation connected with the study of language not so much as a system organization, but as a communicative-pragmatic one. Each author creates his unique linguistic world. An important element of the creation of idiostyle is occasionalism as a result of a combination of creative imagination, aesthetic taste and individual perception of reality.

One of the word-makers in the domain of the individual-author's nomination is V. Korzh. For objective reasons, in modern linguistic literature, there are no monographic works devoted to the analysis of lexical innovations V.Korzh this time, which determines the relevance of the proposed article. The purpose of the research is to describe the semantics and features of the functioning of occasionalisms in the artistic speech V. Korzh, to clarify the role of individual author neologisms in the formation of a writer's idiollect. Material for discovering innovations served nine poetic collections. In the analyzed works about three hundred and twenty individual author neologisms were recognized. Nomenclature V. Korzh's innovations can be combined into several lexical-semantic groups, the most numerous of which are occasional personages. V. Korzh's idiostyle is characterized by the active use of the individual-author nomination of persons, mostly with a negative assessment. Such neolexemes present the author's worldview. Much of the innovation is motivated by socio-political problems. The body of adjective occasionalisms of the writer plays an expressive artistic and figurative role in the idiostyle

of V. Korzh. The adjective neolexemes characterize a person, an object or a phenomenon on various grounds. The perspective question is investigation of pragmatical potential of these innovations.

Key words: occasionalism, individual author's lexeme, innovation, speech creation, idiostyle.

Сучасна лінгвістика характеризується деякою переорієнтацією, пов'язаною із дослідженням мови не стільки як системної організації, скільки як комунікативно-прагматичної. Кожен автор належить до конкретного національного соціуму, користується загальнонаціональною мовою, що відображає світобачення народу. Перебуваючи, безумовно, у межах національно-мовної картини світу, він витворює свій неповторний мовний світ відповідно до свого світосприймання, власної психології мовотворчості. Тут, за словами О. Переломової, можна говорити про «автономну картину світу мовної особистості», індивідуальну мову митця, про співвідношення загальномовного й індивідуального, про ідіолект та ідіостиль конкретного майстра слова [7, с. 52]. Автори видання «Українська мова: Енциклопедія» під поняттям «індивідуальний стиль», «ідіолект» розуміють «сукупність мовно-виражальних засобів, що виконують естетичну функцію і вирізняють мову окремого письменника серед інших» [11, с. 603]. Вагомим елементом творення ідіостилу виступають оказіоналізми як результат поєднання творчої уяви, естетичного смаку та індивідуального сприйняття дійсності. На думку Н. Сологуб, «художнє мовлення вимагає не лише майстерного використання словникового багатства мови, якою пише письменник, а й пошуку індивідуальних форм вираження ідейно-художнього задуму письменника» [10, с. 88].

В останні десятиліття в українській лінгвістиці поживавився інтерес до індивідуально-авторських неологізмів, які дослідники розглядають у різних аспектах: лексико-семантичному, ономасіологічному, словотвірному, лексикографічному тощо. Проблемі індивідуально-авторської номінації присвячені праці

таких мовознавців, як Н. Адах [3], Г. Вокальчук [2], Н. Голікової [3], Ж. Колоїз [5], Н. Сологуб [10], Т. Юрченко [13] та ін.

Одним із словотворців у царині індивідуально-авторської номінації є В. Корж, який, за словами Дмитра Павличка, давно і небезпідставно зарахований до плеяди сучасних українських найцікавіших і найщиріших поетів [6, с. 5]. Неолексеми письменника неодноразово служили ілюстративним матеріалом у працях Ж. Колоїз [5], І. Принцевського [8], В. Чабаненка [12]. З об'єктивних причин у сучасній мовознавчій літературі до цього часу відсутні монографічні роботи, присвячені аналізу лексичних інновацій В. Коржа, що й зумовлює актуальність запропонованої розвідки. Мета дослідження – опис семантики та особливостей функціонування okazіоналізмів у художньому мовленні В. Коржа, з'ясування ролі індивідуально-авторських неологізмів у формуванні письменницького ідіолекту. Матеріалом для виявлення новацій стали дев'ять поетичних збірок, як-от: «Чиста сила» (2010), «Осіннє чекання весни» (1987), «Світ звичайних фантазій» (1984), «Твердиня» (1981), «Корінь добра» (1981), «Аметист» (1972), «Повернення в майбутнє» (1971), «Зелені камертони» (1969), «Закон пензля» (1967).

Словник художніх творів В. Коржа характеризується надзвичайним багатством, адже, як зазначав Є. Прісовський, «Віктор Корж шукає тих найдійовіших слів, які йшли б від серця поета до серця читача» [9, с. 200]. Велике значення відіграють саме okazіональні лексеми, вони допомагають авторові точно, експресивно або й асоціативно передати думку, відтворити емоційний стан, поєднуючи мовну й екстралінгвальну інформацію. Поява нового слова для комунікації спричиняється прагматичною потребою. На думку Н. Іщенко, адресант інформації обирає з наявного лексичного матеріалу те, що найкраще може виразити його думки й почуття, якщо ж у лексиконі адресанта такого слова немає, він використовує можливості мови, створює нову лексичну одиницю за допомогою мовних ресурсів [4, с. 118].

У проаналізованих творах було зафіксовано близько трьохсот двадцяти індивідуально-авторських неологізмів. Частотний розподіл новотворів В. Коржа за частиномовними класами нерівномірний: іменники складають 190 одиниць, прикметники – 78, дієслова – 33, прислівники – 25.

Іменникові новації В. Коржа можна об'єднати в кілька лексико-семантичних груп (ЛСГ), найчисленнішу з яких становлять оказіональні персоніми, що характеризують осіб за: а) внутрішніми властивостями: *чорнодумець* (2, с. 5), *світлотворці* (4, с. 83), *сонцесій* (3, с. 22), *песимістики* (9, с. 23) тощо; б) соціальним станом і статусом: *диригент-дегенерат* (7, с. 23), *хмир-мільонщик* (1, с. 472), *товстосуми-диплодоки* (1, с. 470), *новозлодії* (40, с. 524), *неонерони* (45, с. 8), *лихварі-прихватизатори* (1, с. 162) та ін.; в) виконуваною дією: *лихоборець* (2, с. 142), *людогризи* (6, с. 92), *оновитель* (3, с. 33), *човгун* (4, с. 9) тощо.

Крім назв осіб, в авторському лексиконі В. Коржа виявляємо ще такі ЛСГ іменникових новацій, як назви: 1) результатів творчої діяльності: 1) *дивотворчість* (43, с. 115), *космофілологія* (2, с. 147), *слова-віщуни* (4, с. 148), *сонцекниги* (1, с. 537), *рукописи-рокописи* (2, с. 24) тощо; 2) явищ та станів природи: *вітер-серпокрил* (2, с. 54), *засніжжя* (4, с. 27), *голомороззя* (4, с. 36), *сніжноцвіт* (6, с. 115) та ін.; 3) зброї, у тому числі такої, що була спрямована проти населення: *гровиця-влучниця* (4, с. 146), *Голодомора* (1, с. 184), *макрокрематорій* (Хіросіма) (7, с. 34), *пломін-меч* (1, с. 515) тощо; 4) часових відрізків: *гуркотоепоха* (2, с. 108), *дні-будьздоровці* (2, с. 7), *будні-паради* (1, с. 485), *веснокруг* (4, с. 72) та ін.; 5) тварин і птахів: *вітрун* (кінь) (3, с. 57), *змій-удав* (2, с. 27), *темноямич*, *термоядернич* (дракон) (2, с. 146), *псевдожайвір* (3, с. 97) тощо; 6) рослин, плодів: *соняхи-литаври* (4, с. 12), *зерна-сонця* (4, с. 84), *дуби-мовчуни* (4, с. 77), *пранасіння* (1, с. 115) та ін.

У мовотворчості В. Коржа також представлені назви абстрактних понять: 1) почуттів, психічного стану особи: *вогнекровність* (6, с. 12), *грім-печаль* (3, с. 80), *світлочуття* (6,

с. 18), *чинопочитання* (1, с. 561), *чорновір'я* (6, с. 28) тощо; 2) станів навколишнього середовища: *розвітреність* (4, с. 20); *грозовіття* (1, с. 537), *зорецвітність* (6, с. 87), *неозор'я* (2, с. 24) та ін.; 3) дій, процесів: *злети-падіння* (2, с. 20), *клики-переклики* (2, с. 226), *клич-перелетич* (2, с. 220) тощо.

Ідіостилю В. Коржа притаманне активне вживання індивідуально-авторської номінації осіб, здебільшого з негативною оцінкою. Такі неолексеми презентують авторське світобачення. Значна частина інновацій мотивована суспільно-політичними проблемами, причиною появи інших стало висміювання негативних рис денотата, а також бажання автора створювати взірцевих героїв. Наприклад: *Новозлодії номенклатури / З комуністів пішли у пани...* (1, с. 524); *Спокійно, песимістику! Без містики! / Гортайте біографій тихий зміст, / Лишайтеся відверто песимістами – / Від того титаніє оптимізм* (7, с. 23); *Ми світлотворці, вороги пільми* (9, с. 83)

Корпус прикметникових новацій письменника відіграє виразну художньо-зображальну роль в ідіостилі В. Коржа. Прикметникові неолексеми характеризують особу, предмет чи явище за різними ознаками:

1) внутрішні властивості об'єкта: *бізнесоликі дні* (1, с. 465), *нейтрально-асамблейне слово* (1, с. 425), *весноока довіра* (4, с. 47), *грозочолі дні* (6, с. 14), *опричницько-гулагівська природа* (1, с. 532) тощо;

2) колір (відтінок кольору) та інтенсивність його вияву: *блідочолий місяць* (6, с. 99), *блакитночубий травень* (4, с. 96), *крикливобарвний твір* (9, с. 3), *чорно-вугільне небо* (3, с. 87) тощо;

3) внутрішні властивості суб'єкта: *пильноокий сусід* (1, с. 401), *світлойменні герої* (8, с. 16), *темнодухий цар* (1, с. 492) та ін.;

4) зовнішні особливості істот / неістот: *битобокі бевзі* (2, с. 50), *громоокий дід* (6, с. 74), *латаноштанне покоління* (2, с. 205), *океанно-пшеничний світ* (4, с. 80);

5) звукова характеристика денотата: *гучно-модерні ритми* (2, с. 44), *дебільно-децибельні роки* (1, с. 520), *дзвінкотонна блакить* (3, с. 97), *милозвука таїна* (2, с. 62);

б) темпоральна характеристика: *вчорашньо-свіжі слова* (4, с. 27), *недільно-чепурний песик* (3, с. 43).

Прикметникові новації є вагомим емотивно-експресивним та оцінним засобом у художньому світі В. Коржа: вони точно виражають авторський задум. Високого ступеня експресивності набуває прикметник *бізнесоликий* завдяки поєднанню в одній неолексемі іменника іншомовного походження *бізнес*, що має наразі розмовний характер, та застарілого іменника спільнослов'янського походження *лик*. Автор викриває тяжкий порок сучасного суспільства, у якому, на жаль, усе частіше мірилом цінності стають не духовні, а матеріальні речі.

У мовотворчості В. Коржа поширеним є використання прикметника *чорний*, що як компонент градації метафоричних епітетів, передає психологічну напруженість або ж пригніченість ліричних героїв: *Як тобі там, мій самотній шахтарю, в антрацитово-гаспидній імлі* (2, с. 46); *І небо чорно-вугільне гойдалося над ним, / І в порожнечі димаря прогірклий вітер квилить* (3, с. 87); *Багно ганьби пекельно-чорне за все сподіяне давно нас обступає... / Не зучора – загуло в дьогті те багно* (1, с. 422) тощо.

Сильне емоційне враження передувало утворенню наступної новації: *Воскреси, о добротворче, / Мою душу, мої очі... / Інакше доля сивої Помпеї / Чекає на крикливобарвний твір* (6, с. 3). Недаремно В. Корж використовує таке порівняння. Загибель Помпеї під час виверження Везувія, вочевидь, є найвідомішою катастрофою в історії людства. Примітним є те, що квітуче місто перетворилося на руїни в період занепаду моральних підвалин суспільства. Саме тому письменник закликає інших майстрів слова дбати не лише про гарну барвисту оболонку своїх творів, а й наповнювати їх «добротворчим» змістом.

У поетичному доробку В. Коржа привертає увагу значна кількість дієслів, сконструйованих здебільшого від назв на позначення природних явищ, що є основою для створення художнього образу: *Черемха лагідно **сніжилась**, летів за вітром тихий цвіт* (4, с. 137); *Свічадо чарівливої природи, / не смеркни, не зів'янь, **не стуманій*** (4, с. 131); *Ти, вселюдська печале, / **не схмарюй** будинкові вікон!* (2, с. 61) *Берег **прибоїть** болем: Де вони, де вони, координати / Клятої бомби?* (9, с. 27) тощо.

Адвербіальні неолексеми характеризують дію, процес, ознаку точніше, конкретніше, допомагають хоч би частково пізнати специфіку авторського світовідчуття: *Знай, він за гріш свою бекету **аукціонно** не продав...*(1, с. 474); *Батир трима повіддя міцно, / переганя світанну мить, / **громокопитно** передмістя / луною лету стугонить* (6, с. 51); *Що це **світотворно** так кипить в колотнечі дня молекулярній?* (4, с. 75); *Втямить торгашам бракує розуму, / що планетою **стогрішно** торгують* (1, с. 568).

Інколи автор вдається до конструювання оказіональних форм вищого та найвищого ступеня порівняння прислівників: *Пісенніше буде народу, / **безсмертніше** буде родині, / в цю осінь, дарунками щедру, / народ колисатиме сина...*(8, с. 51); *Сьогодні **найпожежніше** / В серці Філіппа Блайберга, / Сьогодні **найприреченіше** чувається йому* (8, с. 20).

На основі проведеного дослідження можемо зазначити, що у мовотворчості поета символічного звучання набувають слова-поняття, у структурі лексичних значень яких наявні семи 'світ / світло', що представлені кореневими морфемами *світ-*, *світл(о)-*, *сонц(е)-*, *зір-(зор-)*, *вогн-* (*світлотворці, сонцесій, світлочуття, вогнекровність, зорецвітність, первозоря, світлойменний, сонцевісний, світотворно, світлодарити* тощо) і сема 'темрява', наявна в кореневих морфемах *пільма-*, *чорн(о)-*, *темн(о)-*, *хмар(а)-*, *гаспид-*, *грім-* (*пільмавитись, темнодухий, очорнокнижений, не схмарювати, антрацитово-гаспидний, громовитий, грозовіття*).

Отже, визначальною стильовою ознакою мовотворчості В. Коржа є індивідуально-авторські лексеми, що демонструють наполегливі словопошуки поета у виявленні й презентації необмеженого семантико-дериваційного потенціалу рідної мови. У мовотворчості митця okazіоналізми часто набувають символічного звучання. Утворені з метою якнайкращого донесення авторського задуму до читача, неолексеми характеризуються потужним прагматичним потенціалом, у дослідженні якого ми вбачаємо перспективу подальших розвідок.

Бібліографічні посилання

1. Адах Н. А. Авторські лексичні новотвори в поезії В. Барки: семантика, функції, прагматика : автореф. дис. к. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. А. Адах. – Суми, 1999. – 21 с.
2. Вокальчук Г. М. Я – безразковості поет (Словотворчість М. Семенка) : [монографія] / Г. М. Вокальчук. – Рівне : Перспектива, 2006. – 201 с.
3. Голікова Н. С. Семантико-дериваційні інновації в романі П. Загребельного «Брухт» / Н. С. Голікова // Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 82–85.
4. Іщенко Н. Г. Компонентна структура лексичного значення [Електронний ресурс] / Н. Г. Іщенко. – режим доступу: http://nbuv.gov.ua//UJRN-pssrtt_2009_23_16.
5. Колоїз Ж. В. Українська okazіональна деривація : [монографія] / Ж. В. Колоїз. – К. : Акцент, 2007. – 311 с.
6. Павличко Д. Степова криниця / Д. Павличко // Корж В. Ф. Осіннє чекання весни: Поезії. – Дніпропетровськ : Промінь, 1987. – С. 5–7.
7. Переломова О. С. Авторська стилістика: навчальний посібник / О. С. Переломова. – Суми : Вид-во СумДУ, – 2014. – 108 с.
8. Принцевський І. Т. Авторські новотвори в українському поетичному мовленні / І. Т. Принцевський // Проблеми

словообрановання русского и украинского языков. – Киев – Донецк: Вища школа, 1976. – С. 150–166.

9. Прісовський Є. Лірика душі, доби героїка / Є. Прісовський // Вітчизна. – 1979. – № 11. – С. 200–204.

10. Сологуб Н. М. Мовний світ Олеся Гончара / Н. М. Сологуб. – К. : Наукова думка, 1991. – 140 с.

11. Українська мова: Енциклопедія / Редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. – С. 603–604.

12. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 351 с.

13. Юрченко Т. Г. Експресивність словотвірних окаяналїзмів у прозі Павла Загребельного / Т. Г. Юрченко // Культура слова. – Вип. 57–58. – К. : Наукова думка, 2001. – С. 36–41.

Джерела фактичного матеріалу

1. Корж В. Ф. Чиста сила: поезії / В. Ф. Корж. – К. : Укр. письменник, 2010. – 590 с.

2. Корж В. Ф. Осіннє чекання весни: Поезії / В. Ф. Корж. – Д. : Промінь. – 1987. – 231 с.

3. Корж В. Ф. Світ звичайних фантазій: Поезії / В. Ф. Корж. – Д. : Промінь. – 1984. – 110 с.

4. Корж В. Ф. Твердиня: Поезії / В. Ф. Корж. – Д. : Промінь. – 1981. – 160 с.

5. Корж В. Корінь добра: Поезії / В. Ф. Корж. – Д. : Промінь, 1981. – 110 с.

6. Корж В. Ф. Аметист: Поезії / В. Ф. Корж. – Д. : Промінь. – 1972. – 123 с.

7. Корж В. Ф. Повернення в майбутнє: Поезії / В. Ф. Корж. – Д. : Промінь. – 1971. – 99 с.

8. Корж В. Ф. Зелені камертони: Поезії / В. Ф. Корж. – К. : Радянський письменник. – 1969. – 60 с.

9. Корж В. Ф. Закон пензля: Поезії / В. Ф. Корж. – К. : Радянський письменник. – 1967. – 85 с.